

ФРАЗЕОЛОГІЯ ЯК НАУКА ТА ЇЇ ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ

1. Зайчук Г.М. Розвиток професійної компетенції майбутнього маркетолога туризму в умовах реального туристичного середовища. Матеріали міжнародного науково-практичного бізнес-форуму: "Бізнес і наука: вектори співпраці" 18 – 22 травня, 2009 р. Снт. Партенід, Велика Алушта, Крим, Україна.
2. Зайчук Г.М. Професійні якості конкурентоспроможного фахівця сфери управління // Молодь і ринок. – 2009. – №2 (49). – С. 154–156.
3. Зайчук Г.М. Елементи структури професійної культури майбутнього маркетолога // Молодь і ринок. – 2009. – №4 (51). – С. 143 – 145.
4. Зайчук Г.М. Роль рекреаційних ресурсів у розвитку туристичної галузі // Молодь і ринок. – 2009. – №6(53). – С. 116 – 121.
5. Павленко А.Ф. Призначення і зміст освітньо-кваліфікаційної характеристики фахівця з маркетингу / А.Ф. Павленко // Маркетинг в Україні. – 2003. – №1(17).
6. Федорченко В.К. Формування особистості майбутнього фахівця сфери туризму. Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи: [зб. наук. праць] / за ред. Зязюна І.А., Ничкало Н.Г. – К., 2003.
7. Як провести якісну оцінку місцевого ринку праці. Посібник для професійних навчальних закладів. – Європейський Фонд. Освіта. 2004. – 56 с.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2011

УДК 81'373.7

Леся Комар, викладач Інституту підприємництва та перспективних технологій
Національного університету "Львівська політехніка"

ФРАЗЕОЛОГІЯ ЯК НАУКА ТА ЇЇ ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті досліджується специфіка фразеології серед лінгвістичних дисциплін, даються підходи до вивчення фразеологічних одиниць. Стаття корисна для студентів, викладачів, аспірантів, які займаються вивченням іноземної мови, та її практичного використання.

Ключові слова: фразеологія, фразеологічні одиниці, мовознавство, одиниці мови, наука, освіта, класифікація, одиниці.

Лит. 10.

Lesya Komar

PHRASEOLOGY SCIENCE AND ARTICLE RESEARCH

In the floor the specific of phraseology is probed among linguistic disciplines, going is given near the study of phraseology units. The article is useful to the students, teachers, graduate students which are engaged in the study of foreign language, and it the practical use.

Key words: phraseology, phraseology units, linguistics, units of language, science, education, classification, units.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень та публікацій. Фразеологізм, як мовне явище розглядається нами не лише в лінгвістичному, а й у психологічному контексті. Такий підхід не випадковий. Праці В. Гумбольта, Ф. де Соссюра та О.О. Потебні яскраво засвідчують, що природу мовних явищ слід шукати в психіці людини. На думку О.О. Потебні, зближення мовознавства з психологією дає можливість "шукати рішення питань про мову в психології, і, навпаки, чекати від досліджень мови нових відкриттів в області психології" [5]. Розглядаючи мову як систему знаків, Ф. де Соссюр зазначає, що мовний знак, своєю чергою, є "двобічною психічною сутністю", "обидва боки мовного знаку психічні і пов'язуються в нашому мозку асоціативним зв'язком" [6]. Розглядаючи фразеологічні одиниці (далі ФО) та колороніми (які входять до їх складу), ми маємо справу з різними видами мовних знаків.

Вивчення фразеологізмів як мовних одиниць є прерогативою фразеології, статус якої як науки далекий від однозначного розв'язання. Як правило, фразеологічний рівень розглядається в мові як проміжний. Він знаходиться на стику лексико-семантичного і синтаксичного рівнів. Невизначеність статусу фразеології пов'язана з відкритим питанням еквівалентності ФО слову, невизначеності самого терміну, предмета даної науки, та деякими іншими. До вчених, які не виділяють фразеологію як окрему дисципліну, належать Ш. Баллі, В.В. Виноградов, О.І. Смирницький, Є.Д. Поливанов, Л.А. Булаховський. Деякі інші мовознавці роблять спробу виділити фразеологію в окремий ієрархічний рівень мови. До них належать В.Л. Архангельський, М.Ф. Алефіренко, О.В. Кунін та інші.

Ми дотримуємось останньої точки зору. Як зазначає М.Ф. Алефіренко, фразеологізми, "з одного боку, характеризуються всіма основними властивостями, притаманними одиницям мови, а

з другого, – відрізняються від інших мовних одиниць тільки їм властивими ознаками”. На його думку, об’єднувати лексеми і фраземи в один мовний рівень не можна з декількох міркувань: “тому що синтагматичні зв’язки фразем і лексем мають не мовний, а мовленнєвий характер, і по-друге, тому що фраземи можуть вступати в синтагматичні відношення з синтаксичними одиницями, і тоді слід було б виділяти й неіснуючий синтаксично-фразеологічний рівень” [1].

Ми акцентуємо увагу на проблемі статусу фразеології з тих міркувань, що саме на основі деяких положень теорії фразеології О.В. Куніна і провадилося дане дослідження. Спірним залишається питання про те, коли зародилась фразеологія. Одні схильні вважати основоположником даної науки швейцарського лінгвіста французького походження Ш. Баллі. Відомо, що в своїх роботах з французької стилістики певне місце він відвів опису сполучень слів. Фразеологію ж розглядав як розділ лексикології, бо ФО еквівалентні слову. На думку інших, наука про фразеологізми зародилася тоді, коли В.В. Виноградов дав визначення основних понять, обсягу і завдань фразеології. Як зазначалося вище, не існує єдиного тлумачення термінів “фразеологія” та “фразеологізм”. А ті, що існують, можуть суперечити одне одному. Більшість мовознавців дотримується широкого визначення терміну “фразеологія” (гр. *phrasis* – “вираз, зворот”, *logos* – “слово, вчення”): – це сукупність фразеологізмів певної мови, розділ мовознавства, який вивчає фразеологічний склад мови. Більш вузьке тлумачення терміну зустрічаємо у О.В. Куніна: “фразеологія – це наука про фразеологічні одиниці, тобто про стійкі сполучення слів з ускладненою семантикою, які не утворюються за структурно-семантичними моделями змінних сполучень, що їх утворюють”. “Оксфордський словник” подає зовсім узагальнене значення: “фразеологія – вибір слів, формулювання”. У “Вебстерському словнику” даний термін пояснюється як “спосіб вживання та систематизація слів”.

У вітчизняних тлумачних словниках знаходимо тлумачення фразеології як “розділу мовознавства, що вивчає усталені звороти мови, фразеологізми” [8]. Отже, як бачимо, в англомовних виданнях фразеологія навіть не розглядається, як наука, галузь лінгвістики (на відміну від лексикології): лексикологія – наука про походження та значення слів. О.В. Кунін також звертає увагу на те, що в англо-американській лінгвістичній літературі фразеології присвячена невелика кількість

досліджень. Однак в них немає ґрунтового розгляду основних питань фразеології.

Отже, в нашому дослідженні ми спираємось переважно на праці вітчизняних дослідників.

Існування великої кількості робіт, присвячених фразеології саме в нашій країні, значно полегшує полегшує здійснення пошуку в межах обраної теми. Не можна залишити поза увагою сам термін “фразеологізм”, оскільки він, по-перше, є предметом фразеології як науки, а, по-друге, – об’єктом нашого дослідження. Різні лінгвісти вживають різноманітні терміни (фразеологічна одиниця, фразеологізм, фразема, ідіома, фразеологічний зворот, стійке словосполучення та ін.) для позначення одного і того ж поняття. Як правило, поняття “фразеологічна одиниця” та “фразеологізм” ототожнюються. Інші терміни можуть розрізнятися (як правило, це залежить від різниці у класифікаціях ФО). В межах стійких зворотів О.І. Смирницький, наприклад, розрізняє фразеологічні одиниці (стилістично нейтральні звороти, які позбавлені метафоричності або ж втратили її) та ідіоми (які базуються на переносі значення, на метафорі). Н.М. Амосова виділяє фраземи та ідіоми. Ідіоми, на її думку, характеризуються цілісним значенням, які на відміну від фразем, є одиницями постійного контексту. Тлумачення ідіоми В.В. Виноградовим дуже близьке до вищезазначеного. Він стверджує, що ідіоми, або фразеологічні зрощення, характеризуються семантичною неподільністю, абсолютною непохідністю значення цілого з компонентів [3].

В англо-американській лінгвістиці термін “фразеологізм” не вживається взагалі. Англійський фразеолог Л.П. Сміт використовує слово *idiom*, яке вживається в його вузькому значенні, “для визначення таких особливостей мови..., які є мовленнєвими аномаліями, що порушують або правила граматики, або закони логіки”. “Оксфордський словник” подає тлумачення терміну *idiom* наступним чином: сукупність послідовно зв’язаних слів, які необхідно завчити як єдність, загальне значення якої важко або неможливо зрозуміти, виходячи зі змісту кожного слова. У “Вебстерському словнику” дана лексема також багатозначна: *idiom* – мова народу, країни, класу, спільноти чи рідше – особистості; структура звичайних моделей виразів мови; конструкція, вираз тощо, що має значення, відмінне від буквального, або що не відповідає звичайним моделям мови; характерне авторське вживання. М.Ф. Алефіренко надає перевагу поняттю “фразема”. В.М. Мокієнко під ФО розуміє “відносно стійке, відтворюване,

експресивне сполучення лексем, яке має цілісне значення". В даному дослідженні ми будемо вживати терміни фразеологічна одиниця, фразеологізм, фразема, фразеологічний зворот як синоніми, маючи на увазі "лексико-граматичну єдність двох і більше нарізнооформлених компонентів, граматично організованих за моделлю словосполучення чи речення, які, маючи цілісне значення, відтворюються у мові за традицією, автоматично".

Отже, до основних рис ФО належать "відтворюваність у процесі спілкування, "надслівність" і цілісність значення". Слід також зазначити, що серед розмаїття ФО існують загальні фразеологізми та індивідуально-авторські. Якщо перші включені в словники, то другі, як правило, до словників не потрапляють. Деякі лінгвісти вважають за доцільне створити словники індивідуально-авторських вживань ФО.

Наше дослідження не оноваторських вживань ФО. Наше дослідження не стосується оказіональних фразем, ми беремо до уваги лише загальнономовний зворот. Нагадаємо, що головним складником фразеологічної системи мови є фразеологічна одиниця або фразеологізм, що має широку термінологічну дублетність (ідіома, ідіоматичний вислів, сталий вираз, фразеологічне сполучення, неподільне словосполучення, невідільне словосполучення, лексикалізоване, словосполучення, автоматизована фраза та ін.) До об'єму фразеології науковці відносять усі словосполучення, які викликаються з пам'яті як готові одиниці мови, а не утворюються у процесі спілкування М.М. Шанський) [9]. Інакше це: ідіоми, крилаті вирази, термінологічні вирази, фразові дієслова, прислів'я та приказки. Теоретичне вивчення фразеології іноземної мови завжди викликало великий інтерес з боку мовознавців, багато з яких розходяться у розумінні таких важливих питань, як предмет і обсяг фразеології, логіко-мовна природа фразеологізмів, їх системна організація та принципи класифікації. Натомість, методологічні основи використання фразеологічних одиниць у навчанні іноземної мови на сьогоднішній день ще недостатньо вивчені. Лінгвометодичні розробки з цієї проблеми залишаються епізодичним, не пов'язаним в цілісну методичну систему. Розглянемо значення фразеологічних одиниць у іншомовній професійно-педагогічній діяльності викладача іноземних мов [10]. Сформованість мовної особистості педагога забезпечує вільне самовираження у різних сферах людської діяльності, водночас у сфері педагогіки вона забезпечує можливість виховувати студентів

"силою слова". Вслід за В.О. Сухомлинським ми вважаємо, що мова педагога його "творчість словом" має бути не тільки засобом викладання навчального матеріалу, але й інструментом впливу на душі учнів, інструментом естетичного, морального та культурного виховання [7]. Здійснення подібного впливу потребує умінь та властивостей мовної особистості, які виходять за рамки мовної та іншомовної комунікативної компетенції. Додаткові навички оперування емоційно забарвленим професійним мовленням як універсальним засобом навчання та виховання можуть бути розвинені, на нашу думку, у процесі формування професійної комунікативності викладача іноземних мов, яку ми розуміємо як здатність мовної особистості до ефективної взаємодії засобами мови, яка вивчається, зі студентами у різних навчально-виховних ситуаціях. Н.Д. Колевтінова надає професійній комунікації педагогів провідне місце у системі сучасної освіти. На думку вченої, залежність рівня професійної комунікативності від ступеня ідіоматичності мовлення спирається на те що фразеологічні одиниці мають суттєвий вплив на такі характеристики професійного спілкування як презентаційна, конативна та емотивна. Кожна характеристика передбачає певну ситуацію спілкування та особливу функцію фразеологізму [4]. Розглянемо їх. Самовдосконалення та постійна робота над презентаційною характеристикою мовлення дозволяє педагогу доречно використовувати стійкі словосполучення термінологічного та перифрастичного характеру. Ці словосполучення вільно влітаються в канву монологічного наукового мовлення, не порушуючи тематичного поля мови спеціальності. Також широкі можливості для використання фразеологізмів відкривають конативна й емотивна характеристики професійно-педагогічного мовлення, тому що вони спрямовані на встановлення тісного контакту між викладачем і студентом і реалізують вимоги особистісно орієнтованого спілкування.

Конативна характеристика спілкування спирається на адресата й містить у собі волевиявлення, спонукання, залучення уваги, вираження ставлення до адресата. Аналіз різноманітних видів мовної діяльності дозволяє розглядати фразеологізми як засіб створення яскравого мовлення, яке запам'ятовується, та спрямованого на успішне досягнення взаємодії між тими, хто спілкується, та одержання позитивного результату від проведених викладачем бесід. Крім того, фразеологізми можуть надавати доброзичливо-жартівливе

забарвлення професійно-орієнтованому мовленню, що знімає негативні елементи спілкування. Найбільш яскраво ця роль фразеологізмів проявляється у емотивній характеристиці спілкування, яка містить у собі оцінку тих або інших предметів і явищ, передачу особистісного ставлення до подій, що відбуваються. Виходячи із цього, фразеологізми в даному аспекті розглядаються як основа створення експресивно-емоційного мовлення. Означені властивості та функції фразеологічних одиниць роблять їх невід'ємною частиною іншомовної професійно-комунікативної компетенції викладача. Отже, ми вважаємо, що достатній рівень фразеологізації мови викладачів цілком необхідний для формування повноцінної мовної особистості педагога та підвищення його інтеркультурного, лінгвометодичного рівня задля ефективної організації процесу навчання іноземних мов. Фразеологічні одиниці відзначаються низкою ознак, що дозволяють вважати їх самостійними одиницями мови, відмінними від інших лінгвістичних одиниць – від слова, звичайного словосполучення, речення, – хоч вони мають з останніми немало спільного. Протягом тривалого часу підтримувалася (та й досі ще підтримується) ідея еквівалентності слова та фразеологічних одиниць, висунута вперше Ш. Баллі. Як зазначають В.Д. Ужченко та Л.Г. Авксент'єв, швейцарський дослідник, орієнтовуючись на стилістичні параметри фразеологічних одиниць, писав так: "Найзагальніша ознака, яка замінює собою всі інші, – це можливість або неможливість поставити замість даного звороту одне просте слово" А.І. Смирницький вважає, що еквівалентність фразеологічних одиниць слову (її уподібнення слову) полягає в тому, що фразеологічній одиниці притаманні дві характерні ознаки типового слова: семантична цілісність та існування як готової одиниці в мові. І.В. Арнольд підкреслює лише останню ознаку, вказуючи, що фразеологічна одиниця "не створюється в мовленні, а впроваджуються в спілкування у готовому вигляді" [3]. Фразеологічні одиниці і слова дійсно мають багато спільного. Як і слова, фразеологізми є базою для словотворення (оскалювати зуби – оскалюватися), виконують номінативну функцію (*to interfere in – to put one's oar in*), вступають у синонімічні (*to be black as coal; to be black as a raven; to get one's papers, to get one's ticket; to get the bag*), антонімічні (*an old sea wolf – a young calf of a mate*) та інші системні зв'язки. Все ж, у структурно-семантичному плані фразеологічні одиниці є складнішим утворенням, ніж слово. Складові

частини слів – морфеми – не є самостійними одиницями мови, не існують поза оболонкою слова. Компонентами ж фразеологічних одиниць є цілі слова з властивими їм формами словозміни, що здатні функціонувати і поза фразеологічними зворотами. Слово і фразеологічні одиниці належать до різних мовних рівнів – лексичного і фразеологічного; у слова лексичне, у фразеологізму є своє специфічне фразеологічне значення, що створюється поєднанням компонентів із повністю чи частково переосмисленими значеннями. Семантика слова контекстно зумовлена, тоді як семантика фразеологічних одиниць здебільшого не залежить від контексту, бо вона зв'язана за своєю природою. Взагалі, у фразеологічній одиниці спостерігається тенденція до однозначності, у слів – до багатозначності. Значення фразеологічних одиниць частіше, ніж у словах, супроводжуються різними образними характеристиками. Фразеологічна одиниця у порівнянні зі словами є, як правило, виразнішими з емоційно-експресивного погляду (*prop. very dark – as black as pitch*).

Отже, фразеологічна одиниця суттєво відрізняється від слова. Тому О.В. Кунін пропонує замінити теорію еквівалентності ФО слову теорією співвідношення фразеологічна одиниця – словосполучення зі словом. В основу своєї теорії він кладе такі принципи:

- фразеологічна одиниця і слово є якісно різними утвореннями як у структурному, так і в семантичному відношенні;

- фразеологічна одиниця є сполученням слів, тобто окремо оформленими утвореннями з повністю або частково переосмисленими значеннями.

Слово утворюється за префіксальними та афіксальними словотвірними моделями, не властивими фразеологічній одиниці. Всі змінні слова, у тому числі і змінні слова, що увійшли до складу фразеологічних одиниць, мають парадигми, але самі фразеологічні одиниці парадигм не мають.

У напіввільних словосполученнях така заміна існує, проте її можна обмежити. Деякі обмеження накладаються на ті типи слів, котрі можуть бути вжиті в даному словосполученні. Наприклад, словосполучення, що складається із дієслова *go*, за яким іде прийменник та іменник без артикля перед ним (*go to school, go to hospital, go to court, etc*) вживається лише з іменниками, що означають місце, де виконуються певні дії чи функції.

Якщо у фразеологічній одиниці можливі заміни

– це вказується у словниках за допомогою неозначених займенників, які беруться у круглі дужки: *to make (somebody's) hair stand on end*. Слово в дужках можна легко замінити: *to make (my, your, her, the reader's) hair stand on end*.

Інколи черговість елементів може бути порушена і декілька додаткових слів вставлено. Вони, розриваючи фразеологічну одиницю, не руйнують її, але встановлюють синтаксичні зв'язки між її елементами. Найчастіше це спостерігається у дієслівних словосполученнях, наприклад: *The chairman broke the ice '! Ice was broken by the chairman; He burnt his boat and... '! Having burnt his boats he....*

Займенникову заміну можна проілюструвати таким прикладом: *"Hold your tongue, Lady L."* *"Hold yours, my good fool"* (N. March, процитовано Н. Амосовою).

Враховуючи вищесказане, можна виділити семантичні та граматичні властивості, за якими розрізняють фразеологічну одиницю та вільні словосполучення:

- Вільні словосполучення, як одиниці мовлення, утворюються у кожному окремому випадку висловлення думки. Фразеологічні одиниці у процесі мовлення відтворюються як готові цілісні одиниці мови.

- Синтаксичні словосполучення утворюються поєднанням двох і більше повнозначних слів: *autumn rain, rich harverst* – фразеологічні одиниці можуть бути утворені словосполученням службового і повнозначного слова: *to be at it, off the cuff, on edge*.

- У словосполученні граматичний та семантичний центри збігаються в одному слові: *to paint a picture; to sing well* – у фразеологічній одиниці граматичним і семантичним центром можуть виступати різні лексичні компоненти: *to bear a grunge; to pull the wool over one's eyes*.

- Словосполучення характеризується вільною сполучуваністю слів-компонентів: *to bake potatoes (cake, bread); a high man (building, table)* – фразеологічна одиниця відрізняється невільною сполучуваністю своїх компонентів: *high tea, to break one's brains*.

- Кожне повнозначне слово у словосполученні виконує у реченні самостійну синтаксичну функцію – компоненти фразеологічних одиниць самостійної семантичної ролі не мають. Членом

речення виступає фразеологічна одиниця в цілому: *He will do it by hook or by crook*.

- Словосполучення є носієм смислового змісту слів-компонентів: *high mountains, a beautiful flower* фразеологічні одиниці виражають цілісне фразеологічне значення, яке не дорівнює сумі лексичних значень компонентів: *to rob one of one's character* – зіпсувати репутацію.

Розглянуті співвідношення словосполучень і фразеологічних одиниць показують, що між ними існують тісні семантичні і граматичні зв'язки, які слід враховувати і в теоретичному, і в практичному мовознавстві.

Висновок. Отже, означені властивості фразеологізмів дають підставу стверджувати, що ці лексичні одиниці мають суттєве значення як для удосконалення професійно-педагогічного мовлення викладачів іноземних мов.

1. Алефіренко М.Ф. Проблема фразеологічного рівня мови // *Мовознавство*. – 1984. – №5. – С. 42 – 47.

2. Арнольд И.В. Семантическая структура слова в современном английском языке и методика ее исследования. – Л.: Просвещение, 1966. – 185 с.

3. Виноградов В.В. Лексикология и лексикография. – М., 1977.

4. Колетвинова Н.Д. Использование фразеологизмов в процессе формирования профессиональной коммуникативности студентов// *Фразеология в аспекте науки, культуры, образования: тезисы докладов Международной научно-практической конференции, посвященной 75-летию А.М. Чипасовой*. – Челябинск: Изд-во ЧГПУ, 2001. – С. 199 – 203.

5. Потебня А.А. Мысль и язык. – К., 1993.

6. Соссюр Ф. Курс общей лингвистики. – Екатеринбург, 1999.

7. Сухомлинский В.А. Об умственном воспитании. – К.: Рад. Школа, 1983. – 224 с.

8. Новый тлумачний словник української мови у чотирьох томах / Уклад.: В.В. Яременко та ін. – К., 1999. – Т. 4.

9. Шанский Н.Н. Фразеология современного русского языка. – М.: Высшая школа, 1985. – 160 с.

10. Michael McCarthy, Felicity O'Dell. *English idioms in use*. Cambridge University Press, 2002. – 190 p.

Стаття надійшла до редакції 12.01.2011

